

ТАҚРИЗИ

муқаризи расмӣ, н.и.ф., дотсент Имомалиева Р.М. ба диссертатсияи Каримов Қадрилдин Облобердиевич дар мавзуи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш», барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа PhD аз рӯйи ихтисоси

6D020100 – фалсафа

Мубрамият ва аҳамияти мавзуи таҳқиқот дар ҷаҳони мусир вобаста ба тағийирпазирии бо суръати ҳаёти сиёсию иҷтимоӣ ва илмию фарҳангӣ осори арзишманди маорифпарварон боз ҳам аҳамиятноктар мегардад. Омузиши илмии мавзуи интихобнамудаи диссертант Каримов Қ., ки фарогири раванди маорифпарварии тоҷику фаронсавист дар қиёс ба таҳқиқоти дигар маорифпарварони ватанию ҳориҷӣ доманаи васеътар ва густурдатар дорад. Зоро диссертант дар доираи андешаҳои маорифпарваронаи як мутафаккир ва ё як мактаб маҳдуд нагардида, балки ба майдони васеътари ҷараёни маорифпарварӣ мебарояд. Таҳлили муқоисавии андешаҳои маорифпарваронаи Аҳмади Дониш ва Жан Жак Руссо ба назар сода намояд ҳам, вале муҳаққиқро метавонанд ба мушкилоти назаррас рӯ ба рӯ гардонанд. Чунки ин ду мутафаккир бо ҷанд омил аз ҳам фарқ дорад: 1) Руссо тоҷик набуд, аз қишварҳои ҳамсоя ва ё қишварҳои мусулмонӣ ҳам набуд, балки фаронсавӣ буд. 2) Руссо мусулмон набуд, балки насронӣ буд. 3) Руссо аз Дониш як аср қабл зиндагӣ карда буд. 4) Руссо дар муҳити сиёсии Фаронса ва Аврупо мезист, ки аз муҳити сиёсии Бухорои амирӣ фарқи калон дошт. 5) Руссо дар замоне мезист, ки дар баробари вай дигар маорифпарварон кору эҷод мекарданд. 6) Дониш бошад аз ҳар он чи дар боло гуфта шуд бегона ва бехабар буд. Бинобар ин, диссертатсия унвончӯй Каримов Қ., ки ба масъалаи маорифпарварӣ нигаронида шудааст, мавзуи актуалий мебошад ва аз он ҷиҳат, ки фарогири афкори ду мутафаккири замону макони фарқунанда мебошад, кори сахл нест.

Бо ин назардошт метавон гуфт, ки диссертант дар омузиши илмии ҷараёни маорифпарварӣ таҳқиқоти назаррасеро анҷом додааст.

Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулосаҳо ва рўйхати адабиёт иборат аст. Муқаддимаи диссертатсия тибқи талабот таҳия гардида, бандҳои он аз асоснокнамоии аҳамияти илмии мавзуъ, то дараҷаи коркарди илмии он, мақсаду вазифаҳо, навғониҳои кор, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда ва ғ. дақиқу мушаххас нишон дода шудаанд. Диссертант мақсаду вазифаҳои дар пеши худ гузоштаро ичро кардааст. Навғониҳои кор ва нуктаҳои ба ҳимоя пешкашгардида натиҷаҳои илмии ҷиддии ба дастовардаи диссертант мебошанд.

Эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот диссертант тавонистааст, ки дар кори илмии худ масъалаҳои дарки мағфуми инсон, системанок ба роҳ мондани раванди таълиму тарбия ва ба камол расонидани инсон, таъсиси оила ва риояи талаботи никоҳ, таъсиси чомеа ва риояи принципҳои адолат ва баробарии иҷтимоӣ ҳангоми ичро кардани усулҳои идоракуни давлат, дар маҷмуъ муносибати инсон нисбат ба табиат ва моҳияти худ ҷиҳати пайдо кардани чойгоҳи мувоғиқ дар раванди муносибатҳои иҷтимоӣ ва гайраро аз дидгоҳи ҳар ду мутафаккир мавриди таҳлили қиёсӣ қарор дижад.

Таҳқиқоти анҷомдодаи унвончӯй Каримов Қ.О. дар мавзуи «Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш» моҳиятан алоқаманд ба масоили бахши илмҳои фалсафӣ буда, дар он нишон додани муносибати инсон нисбат ба табиат, муайян намудани хусусиятҳои зоҳиршавӣ, рушд ва дигар ҷанбаҳои гуногуни равандҳои фалсафии Аврупо ва Осиёи Миёна дар марҳилаи гузариш, мавриди омузиш қарор гирифтааст. Дар кори диссертационӣ диссертант бештар ба масъалаҳои таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ-методологии муқаррарот ва хулосаҳои файласуфони маорифпарвар, муҳакқиқони тоҷику рус, аврупой, эронӣ ва гайра, ки бевосита ба мавзуи таҳқиқотӣ рӯоварӣ намудаанд, такя намудааст.

Навғонии илмии таҳқиқот асосҳои методологии тадқиқотро тарзу муносибати назариявию амалий ташкил намудааст, ки сатҳи илмӣ ва назариявии рисолаи диссертациониро боз ҳам устувор ва мукаммал

гардонидаанд. Дар байни онҳо тарзи муносабати институтсионалӣ, муносабати концептуалӣ, муносабати сотсиологӣ ва методҳои мантиқӣ, системавӣ, таърихӣ, таҳлилӣ, соҳторию функционалӣ, ҳамчунин методи таҳлили муқоисавӣ мавқеи асосиро ишғол менамоянд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки рисолаи диссертационӣ дар муайян намудани мағҳуми «Фалсафаи маорифпарварии Фаронса ва Осиёи Марказӣ», моҳият ва мазмун, тағиیرёбии мундариҷавии он вобаста ба ҳар як марҳилаи инкишофи ҷомеа, таҳлили ҷанбаҳои назариявию методологӣ, муайян намудани ҷойгоҳи фарҳанги дигаргунсозиҳои демократӣ, муайян кардан ва баррасии омилҳои асосии ташаккул ва инкишофи маориф, хусусиятҳои асосии он, таҳлил ва хулосагирий намудани як қатор омилҳои фалсафии таъсирпазири устувор ифода ёфтаанд.

Маълумоти муҳтасар оиди қисмҳои асосии диссертатсия

Кори диссертационии пешниҳодшудаи Каримов Қ.О. «**Таҳлили муқоисавии ақидаҳои маорифпарварии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш**» аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва фехристи адабиёти истифодашуда иборат буда дар маҷмуъ 178 саҳифаро дар бар мегирад. Боби якуми диссертатсия «**Нақши Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш дар пайдоиш ва ташаккули равияи маорифпарварӣ**» номгузорӣ шуда, аз се зербоб иборат аст. Зербоби якум ба масъалаҳои пайдоиши маорифпарварӣ дар Франсия ва Осиёи Марказӣ: умумият ва фарқият баҳшида шудааст. Дар ин зербоб диссертант тавонистааст, ки заминаҳои пайдоиши маорифпарвариро ҳам дар Аврупо ва ҳам дар Осиёи Миёна нишон дижад. Баъдан диссертант умумият ва фарқияти маорифпарварии ин ду минтақаи аз ҳам дурро низ ба риштаи таҳқиқ қашад. Дар зербоби дуюми боби якум диссертант асосан ба таҳлили зиндагӣ ва осору эҷодиёти Руссо ва Дониш пардохта, як навъ умумият доштани тарзи зиндагонии ҳар ду мутафаккирро муқаррар менамояд. Дар зербоби сеюми боби якум унвончӯй сарчашмаҳои ташакkulёбии ақидаҳои маорифпарварии Руссо ва Донишро баррасӣ менамояд. Дар ташаккули

акидаҳои маорифпарварии Руссо, диссертант таъсири ақидаҳои Г. Гротсий, Т. Гоббс, Ч. Локк, Ш.Л. Монтескё ва дигаронро муассир арзёбӣ карда, таъсири афкори мутафаккирони асримиёнагии тоҷик, аз ҷумла М. Фазолиро ба Дониш назаррас мешуморад. Аммо ба таҳқики диссертант дар ташаккули афкори маорифпарваронаи Дониш бештар таъсири сафарҳои вай ба Россияи подшоҳӣ ҳувайдост.

Боби дуюми диссертатсия ба баррасии «**Тамоюлгирии андешаҳои гуманистии Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш: таҳлили муқоисавӣ**» бахшида шуда, се зербобро дар бар мегирад. Зербоби якум фарогири баррасии масъалаи инсон ва иртиботи ў бо ҷомеа дар таълимоти Жан Жак Руссо ва Аҳмади Дониш мебошад. Дар ин зербоб диссертант ба таҳлили системаи фалсафии Жан Жак Руссо пардохта, қайд мекунад, ки он мураккаб ва гуногунҷанба буда, фарогири масъалаҳои марбут ба оғариниш, ҳаёти иҷтимоӣ-сиёсӣ, ҳусусан пайдоиши ҷомеа, шаклҳои идоракуни давлат, интиқоди арзишҳои тамаддуни, низоми таълиму тарбия, шинохти инсон ва тавассути он ҳимоя кардани ҳуқуқу озодиҳои худ мебошад (саҳ. 79). Назар ба қавли диссертант Руссо муҳити иҷтимоиро бо муҳити табиӣ қиёс намуда, фасодкориҳои муҳити иҷтимоиро ошкор менамояд ва бозгашт ба муҳити табииро орзу менамояд, vale ҳамзамон бозгашт аз муҳити иҷтимоӣ ба муҳити табииро гайримумкин мешуморад.

Диссертант қайд мекунад, ки ташаккули режими сиёсии демократӣ дар Фаронса ва Осиёи Миёна дар шароитҳои душвори вазъияти мураккаби иҷтимоӣ-сиёсӣ, буҳрони ҳокимият, низоъҳои сиёсӣ ва ҷангӣ шаҳрвандӣ ба вуқӯъ пайваст, ки фочиаҳо ва оқибати ногуори он дар ҷараёни инкишофи иқтисодиёти ин ду кишвар ва мушкилоти иҷтимоии аҳолӣ то ба имruz ҷой доранд. Новобаста аз ин таъкид мегардад, ки ба ин душвориҳо нигоҳ накарда, ҷараёни ташаккули маориф ва тарбияи ин кишварҳои соҳибистиклол марҳила ба марҳила аз роҳи ниҳоят душвор вусъат меёбад. Ба таъбири диссертант маҳз дар асоси таълимоти маорифпарваронаи Ж.Ж. Руссо ва А. Дониш то ба имruz тадбирҳои

нисбатан муҳимро баҳри мустаҳкам ва устувор гардонидани маориф, тарбия, фарҳанг ва демократия роҳандозӣ менамоянд, ки ан аз актуалӣ будани осори онҳо шаҳодат медиҳад.

Дар ду зербоби охирони боби дуюм моҳияти фалсафии консепсияи тарбияи табиии Руссо ва фарқияти онҳо аз назарияи Аҳмади Дониш ва таъсири ақидаҳои ҳар ду мутафаккир ба олимону донишмандони минбаъда мавриди омузиш қарор дода шудаанд. Ба навиштаи диссертант Руссо дар чомеа мекушад, ки бештар ҳолати табии ҳукмфармо бошад, зоро ҳолати табии роҳи дуруст аст, табиат хато намекунад, vale ҷомеа ҳамеша бо роҳи гайритабиӣ, бо таъсири субъектҳои алоҳида ба нобаробарӣ ва фасод мебарад. Ба ақидаи диссертант Руссо дар тарбияи кӯдак маҳсусиятҳоеро нисбати тарбияи писарону духтарон қоил аст, ки аз назари Дониш то андозае дур мондаанд.

Диссертант таъсири афкори маорифпарваронаи Руссо ва Донишро ба олимону донишмандони минбаъда ба ғоят бузург ва муассир медонад ва номи як қатор аз донишмандонро ишора ҳам мекунад.

Дар фарҷоми кори диссертационӣ ҳулосаҳо ҷиҳати истифодаи амалии рисола ва тавсияҳои мушахҳас ҷиҳати мукаммалсозӣ ва устувории афкори маорифпарварона дар назарияҳои маорифпарварии тоҷику фаронсавӣ ташкил ва пешниҳод гардидааст, ки барои инкишофи минбаъдаи кишвараманон аҳамияти хоса доранд.

Қобили қайд аст, ки рисолаи диссертационии Каримов Қ.О. аз ҷиҳати назариявӣ ва амалий ҷолиби дикқат буда, мантиқан андешаҳои муаллиф саҳех баён гардидаанд ва мазмунан аз нигоҳи илмӣ мукаммалу устуворанд. Алоқамандии тадқиқи назариявии мавзӯъ бо ҳолати воқеии он дар таҷрибай кишварҳои пешқадами ҷаҳони демократӣ, аз ҷумла Фаронса ва Тоҷикистон моҳияти илмии кори диссертациониро дучанд месозад. Рисолаи мазкур аз ҷиҳати соҳтор ва ҳаҷм ба талаботҳои анҷоми кори илмӣ мутобиқ мебошад. Ба андешаи мо, диссертант аз уҳдаи иҷрои мақсади дар наздаш гузошта баромаддааст.

Дар баробари ин, кори илмӣ ба анҷомрасида бошад ҳам, дар баробари дастовардҳо баъзе камбудихо низ ҷой дорад.

Мисол:

1. Диссертант ҳангоми нишон додани сарчашмаҳои гоявии ташаккули афкори маорифпарваронаи А. Дониш дақиқу мушаххас нест. Кадом мутафаккири гузашта ва то кадом андоза таъсир гузоштани он ба Дониш мушаххасан нишон дода нашудааст.

2. Ҳангоми муқоисаи андешаҳои Руссо ва Дониш дар бораи муносибатҳои оилавӣ диссертант ба ин маъно менависад, ки дар ин маврид низ умумиятҳои зиёд ба назар мерасанд, вале дар асл аз мисолҳои овардаи диссертант аз Руссо ва Дониш маълум мегардад, ки миёни онҳо дар хусуси муносибатҳои оилавӣ фарқияти калон мавҷуд аст.

Дар баробари ин қайд кардан лозим аст, ки камбуди ва норасоиҳои дар боло зикр гардида аҳамияти назариявӣ ва амалии кори таҳқиқотро коста намекунанд. Диссертатсияи Каримов Қ.О. мустақилона таҳия гардида кори илмии анҷомёфта мебошад. Рисолаи диссертационӣ ба талаботҳе, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябрин соли 2016 оид ба додани дараҷаи илмии доктори илми фалсафа PhD, тасдиқ карда шудааст, мувоғиқ буда, муаллифи он сазовори гирифтани дараҷаи доктори илми фалсафа PhD, аз рӯйи ихтисоси 6D020100 – фалсафа мебошад.

734032, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе,
хиёбони Борбад 48/5 ДДФСТ, Тел: 231-18-27
E-mail: tajartins@mail.ru

Номзади илмҳои фалсафа, дотсенти кафедраи
фанҳои ҷомеашиносии Донишкадаи давлатии
форҳанг ва санъати
Тоҷикистон ба номи М.Турсунзода

Имомалиева Р.

Имзои Имомалиева Р.
тасдиқ менамодҷӯзӣ
Сардори шаҳрӣ барои қадрҳо
ва корҳои маҳсуси МДТ ДДФСТ
ба номи М.Турсунзода

Хомидова З.